

Футурологія

Лекція 2

Поняття і структура образу майбутнього в ідеології

Образ майбутнього завжди знаходиться в центрі філософської рефлексії дослідників, які осмислюють шляхи подальшого розвитку держави і суспільства з позицій тієї або іншої ідеології. Втілюючись у суспільній практиці, він стає важливим фактором цього розвитку, взаємодіючи із соціальною реальністю, специфіка якої визначена етапом її історичного розвитку. Роль образу майбутнього в сучасних ідеологіях визначається суттєвими тенденціями формування світової цивілізації, які своєрідно відображаються у процесах розвитку українського суспільства.

1. Сутність поняття «образ майбутнього»

Для формулювання філософської дефініції поняття «образ майбутнього» звернемо увагу на його складові. Визначимо поняття «образ». У філософському розумінні образ – одне з основних понять теорії пізнання, яке характеризує результат відображувальної – пізнавальної – діяльності суб'єкта. Образ суб'єктивний за способом або формою свого існування, але має об'єктивне джерело – відображуваний об'єкт. Найважливішою характеристикою суб'єктивної форми є ідеальний характер образу [1, с.111]. У зв'язку з цим відмітимо, що образ майбутнього належить до сфери соціального пізнання, він зосереджує в собі об'єктно-суб'єктні відносини і тому знаходиться на межі досліджень соціального об'єкта і соціального суб'єкта, або суспільного буття і суспільної свідомості. Структурними елементами образу майбутнього є конкретно-чуттєві і абстрактні складові.

У наукових джерелах поняття «образ» використовується, принаймні, у двох значеннях: по-перше, як мінімальна структурна частина результатів відображення і пізнання людиною окремих об'єктів і світу в цілому і, по-друге, як самостійна цілісність, що являє собою результат відображення

цілісних явищ, процесів, систем об'єктів і, відповідно, має складну структуру.

Говорячи про образ майбутнього, ми маємо на увазі образ у другому значенні, як самостійну оформлену цілісність, і тут його, на нашу думку, доречно розглядати як складову світогляду, образу (картини) світу, соціального передбачення, соціальної перспективи в її суб'єктивному вимірі.

Процес суб'єктивації об'єкта в образі досліджував, зокрема, О.Леонт'єв. Він зазначає, що в процесі сприйняття, власне, творення образу, засвоюються не лише об'єктивні властивості предметів, але і їх значення [2, с.254]. Вчений надає цьому факту великого значення, визначаючи поряд із чотирма вимірами – довжиною, шириною, висотою і часом – п'ятий квазівимір – мірність внутрішньосистемних зв'язків об'єктивного предметного світу, яку містять у собі значення. Отже, образ не може утворитися, якщо він не наділений певними значеннями, не співвіднесений з іншими об'єктами. Це положення також розповсюджується і на соціальні образи із врахуванням їх темпоральної специфіки.

Окрім власне онтологічних понять простору і часу існують поняття соціальних простору і часу, що обумовлюється існуванням соціальної форми руху матерії. Соціальний час – фундаментальна категорія соціальної філософії, за допомогою якої здійснюється тлумачення соціальної динаміки, її хронологічних вимірів. Специфічними характеристиками соціального часу є різномірність і різноякісність – насиченість подіями спричиняє виразне прискорення соціальної динаміки; альтернативність і вірогідність – рухаючись тільки у майбутнє, соціальний час не має фатально накресленого заздалегідь сценарію, він насичений багатоманітними версіями і альтернативами. Для суспільства як соціального організму характерна принципова гетеротемпоральність – у різних вимірах часу соціального живуть різні суспільні верстви, різні культури, народи і цивілізації [3, с.298].

Як зазначає В.Воловик, соціальному часу притаманні такі основні ознаки: об'єктивність, нерозривний зв'язок із соціальним простором через

структуруючий елемент останнього (тобто історичний простір) і діяльністю як специфічним способом існування соціальної матерії; діалектична єдність кінцевого і безкінечного, перервність і безперервність, односпрямованість. «Соціальний час постає як внутрішній час суспільного життя, будучи ніби вписаним у зовнішній по відношенню до нього час природних процесів» [4, с.51].

Сучасні дослідження історичного часу людства застосовують міждисциплінарний підхід, зокрема закономірності розвитку систем, відкриті фізикою і математикою. Так, С.Капіца описує історію людства як розвиток складної, відкритої, системи, що еволюціонує, для якої, крім зовнішнього, фізичного часу, слід ввести уявлення про внутрішній, системний час. Єдиною динамічною характеристикою людства як системи С.Капіца називає чисельність населення Землі. Він вказує, що використання математичних методів приводить до висновку, що історичний процес демонструє ознаки закономірного експоненціального прискорення. Час процесів історії є натуральним логарифмом фізичного, ньютонівського часу. Виведення цієї закономірності прояснює нерівномірну тривалість епох історії людства, прискорення історичного часу [5, с.3-12].

Майбутнє можна визначити як часову характеристику стану існування матерії, потенційно закладеного в теперішньому (актуальному) стані її існування, але ще не реалізованого, не проявленого у бутті, а тому варіативного.

Таким чином, *образ майбутнього* має характеризувати результат відображення суб'єктом потенційного стану існування світу і його самого в цьому світі. **Цілісність** є невід'ємною характеристикою образу як результату відображення, що дозволяє розглядати образ майбутнього як *темпоральний зріз картини світу соціального суб'єкта* – форми світоглядного подання об'єктивної реальності в суспільній свідомості, що є образом освоєної в практиці дійсності [3, с.271]; і світогляду в цілому як «сукупності поглядів, оцінок, принципів, що визначають найбільш загальне бачення світу, місце

людини в ньому і разом з тим життєві позиції, програми поведінки, дій людей» [6, с.3].

Ф.Полак, що ввів у науковий обіг поняття «образ майбутнього», причому в контексті мистецтвознавчого дослідження, вважає, що відособлення культури від природи йде через розподіл простору і часу на існуючу форму та «Іншу», тим самим вказуючи на вкоріненість виміру майбутнього у мистецтві завдяки його образно-чуттєвій формі. Образ дослідник визначає як органічне злиття змісту і форми, що обрана і змодельована мистецтвом для свого втілення у світі. Він (образ) поєднує реальність та світ, створений уявою митця: «Образ мистецтва є у буквальному смислі символом «збігу» цього та Іншого світів» [7, с.222]. Оскільки образ у мистецтві відображує не просто те, що побачив митець своїм внутрішнім поглядом, а і його наміри, художній образ є не лише мостом між світом реальним та Іншим, не лише проекцією у незвідане, – він є передбаченням майбутнього [7, с.222].

Отже, **образ майбутнього** – це соціально-філософське поняття, що позначає темпоральний зріз світогляду і картини світу соціального суб'єкта, який відіграє важливу роль у соціальному передбаченні та відображує потенційний стан існування соціального суб'єкта і світу в цілому. Образ майбутнього характеризується константністю, предметністю, цілісністю, узагальненістю та індивідуалізованістю і необхідний для здійснення суб'єктом діяльності.

2. Функціонування образу майбутнього в ідеології

Ідеологія має такі головні ознаки: зосередженість на певних цінностях, спрямованість на досягнення мети та організацію суспільної діяльності. **Ідеологію** ми визначаємо як теоретичний рівень суспільної свідомості, який визначає, у відповідності із суспільними інтересами, цінності і цілі діяльності даного суспільства і об'єднує його членів для досягнення цих цілей. Образ майбутнього є важливою складовою ідеології, оскільки його впровадження у

діяльності соціального суб'єкта є визначальним фактором суспільного поступу. Продуктивним для пізнання сутності поняття ідеології є її зіставлення з утопією, що розкриває її складні відносини із суспільною реальністю.

Формулювання та впровадження образу майбутнього в ідеології відбувається через ідеологічну діяльність соціального суб'єкта.

Ідеологічну діяльність можна визначити як процес вироблення соціальних ідей і поглядів, концепцій і теорій, що пояснюють соціальне буття, маючи на меті обґрунтувати необхідність розвитку, зміни чи збереження існуючих суспільних відносин. Ці гносеологічні продукти ідеологічної діяльності можуть бути спрямовані на впровадження у свідомість представників різних соціальних груп наявних суспільних відносин або їх критичне засвоєння чи заперечення [4, с.79]. Оскільки важливою ознакою будь-якої діяльності, в тому числі й ідеологічної, є цілепокладання, то її необхідною складовою є проект, що втілює кінцевий результат діяльності, і план, спрямований на поступову реалізацію проекту. Тому існує тісний взаємозв'язок образу майбутнього зі структурними елементами діяльності.

Розглядаючи *структуру діяльності* у зв'язку з психікою людини, М.Каган виокремлює п'ять складових діяльності:

- мотиваційний блок, що включає потреби, ідеали, мотиви, установки, інтереси, прагнення суб'єкта;
- орієнтаційний, що містить механізми цілепокладання, планування і прогнозування діяльності;
- операційний, куди входять задатки, здібності, обдарованість, таланти, геніальність – вроджені якості індивіда, а також уміння, навички, звички, майстерність, які набуваються в процесі розвитку;
- енергетичний блок складається зі взаємодії уваги, волі, емоцій суб'єкта;

- оцінний блок включає механізми емоційної та розумової оцінки результатів діяльності, які дозволяють суб'єкту переживати задоволеність чи невдоволеність від них [8, с.176-177].

Отже, образ майбутнього як світоглядний зріз взаємодіє з компонентами мотиваційного блоку діяльності і впливає на формування її орієнтаційного блоку, конкретизуючись для здійснення тих чи інших дій.

Ідеологічна діяльність, на думку В. Воловика, являє собою «цілеспрямоване розумове осягнення об'єктивної реальності, істотних зв'язків, притаманних предметам і явищам, що її утворюють, і виробництво нових ідей», а також діяльність, спрямовану на засвоєння цих ідей об'єктом, який сам є активним суб'єктом і може як засвоїти, так і заперечити їх. Цей дослідник відзначає діалектично суперечливий характер зв'язку «суб'єкт – об'єкт – суб'єкт», котрий обумовлює особливу складність процесу ідеологічної діяльності [9, с.119-120].

Вказані зв'язки своєрідно проявляються в утворенні та функціонуванні образу майбутнього в ідеології. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія в межах спільноти обумовлює обмін різними образами майбутнього і створення спільного. Суб'єкт-об'єктна взаємодія, якщо об'єктом є інші суб'єкти, обумовлює сприйняття іншими членами спільноти утвореного суб'єктом образу майбутнього, якщо ж об'єкт – навколишня дійсність, то вона є джерелом і критерієм образу майбутнього.

Результат ідеологічної діяльності може виступати інтелектуальним продуктом різних ступенів осягнення предмета. Так, В. Воловик виділяє такі ступені: по-перше, окремі ідеї і погляди, по-друге, концепцію і, по-третє, теорію, що пропонує наукове вирішення певних проблем [9, с.120].

Конструювання соціальної реальності в ідеологічній діяльності відповідно до розроблених образів майбутнього, їх втілення у практиці соціальної спільноти відбувається завдяки спілкуванню та, зокрема, такій властивості свідомості суб'єкта, як інтерсуб'єктивність. Феноменологія визначає її як специфічну рису свідомості, що виступає основою комунікації

і дозволяє суб'єкту орієнтуватися на інших. Результатом інтерсуб'єктивного відношення є дійсне спілкування, в результаті якого засвоюється світобачення інших суб'єктів, відбувається розкриття культурно-історичного горизонту власного інтенціонального життя суб'єкта [12, с.14-15].

Згідно з описаною К. Мангеймом моделлю втілення образу майбутнього (утопії) у соціальну реальність, дієва утопія не може бути справою лише однієї людини, оскільки вона сама не здатна підірвати засади усталеного історико-соціального буття. Лише за умови, що утопічна свідомість однієї людини поглинає і виражає вже наявні у соціальному бутті тенденції, а вони повертаються у свідомість цілих соціальних верств і перетворюються у дію, – поряд з існуючим соціальним порядком може виникнути соціальний порядок, що йому протидіє [11, с.125]. Таким чином здійснюється формування образу майбутнього як відповіді на недоліки соціальної дійсності у протиріччі бажаного і дійсного та його засвоєння масштабними соціальними суб'єктами.

Діяльність ідеолога являє собою пропаганду та агітацію із використанням переконання і маніпуляції іншими суб'єктами чи спільнотою в цілому. Різні рівні осягнення образу майбутнього обумовлюють діалектичну взаємодію ілюзорного та дійсного в ідеологічній діяльності. Ілюзорність образу майбутнього призводить до руйнації соціальної перспективи, розпорошення соціального капіталу розвитку. Такі образи майбутнього побудовані на ірраціональних принципах і мають форму пророцтв, провіщень. Образ майбутнього, що втілюється, конструює соціальну перспективу, консолідує соціальний капітал. Він ґрунтується на науковому пізнанні і має форму технології.

Отже, характер суб'єкт-об'єктної взаємодії в ідеологічній діяльності і її результат визначаються типом і структурою ідеології.

3. Фактори формування образу майбутнього

Формування образу майбутнього в соціального суб'єкта визначається низкою факторів. Джерелом образу майбутнього є не об'єктивна реальність безпосередньо. Він будується, у першу чергу, на *суб'єктивному уявленні про теперішнє і минуле*, яке, у свою чергу, засноване на об'єктивній реальності. Тому об'єктивне джерело образу майбутнього опосередковане суб'єктивною ланкою образу теперішнього.

І.Бестужев-Лада підкреслює потужний вплив образу теперішнього на сприйняття майбутнього, особливо на рівні буденної свідомості, говорячи про «рецидиви презентизму первісного мислення», що зустрічаються практично завжди, за виключенням тих випадків, коли людина знайома з прогностичною літературою. Людина схильна уявляти скільки завгодно далеке майбутнє у звичних для неї рисах теперішнього. До того ж яскраво виявляється так звана «футурофобія» – органічне неприйняття людиною без спеціальної прогностичної підготовки будь-якого уявлення про якісно інше майбутнє, яке не схоже на звичне їй теперішнє [12].

Водночас, сприйняття майбутнього впливає на теперішнє, визначаючи його, як вказує М.Лепський, надією, емоційно-чуттєвими та інтелектуальними переживаннями суб'єкта, який очікує на ті або інші події [13, с.49].

В сучасному інформаційному суспільстві, де швидкі зміни і постійні соціальні інновації стають визначальними, ця взаємозалежність набуває все більшої інтенсивності. Звертаючи увагу на адаптаційні можливості різних людей в умовах змін у сучасному суспільстві, які все більше і більше прискорюються, Е.Тоффлер виокремлює таку людську якість, що допомагає більш адекватному сприйняттю майбутнього, як **загальний культурний рівень**. При цьому *рівень зміни навколишнього середовища* – це один з найважливіших культурних впливів. В той час, як наше оточення поступово набирає обертів свого поступального руху, ми не лише змушені все більше

розмірковувати про майбутнє, але й розширювати обрії нашого часу, зондуючи все більш і більш віддалене майбутнє [14, с.342-343].

Цей вчений звертає увагу на «насильницьке викривлення почуття часу» в учнів шкіл через зорієнтованість систем навчання здебільшого на минуле (вивчення історії). При цьому він підкреслює необхідність для суспільства тлумачення того, яким буде життя у майбутньому, що стрімко наближається, «на слух, на смак, на дотик, який в нього буде запах» [14, с.346].

Враховуючи висновки О.Леонтьєва про властивості осмисленості, категоріальності, іманентні образу, і Е.Тоффлера про фактори сприйняття майбутнього, логічним є визначення **соціокультурного досвіду суб'єкта** як фактора образу майбутнього, який є ширшим за сукупність його ідеалів, переконань, і включає, зокрема, його культурно-освітній рівень, що разом зі здібностями й інтелектуальним рівнем суб'єкта, визначає ступінь готовності сприймати майбутнє.

Серед факторів образу майбутнього також слід назвати: **суб'єктивний процес оцінювання, міру життя і міру смерті, ідеали, позицію, мотивацію, стан, потреби, інтереси, об'єктні і суб'єктні знання**, – які тісно взаємопов'язані і діалектично взаємодіють в особистісному просторі суб'єкта. «**Оцінювання** за допомогою міри життя і міри смерті, досвіду і надії визначає ідеали суб'єкта, які у процесі діяльності синтезуються у переконання, точку зору чи позицію. **Позиція** – це статика суб'єкта, що визначає його динаміку – **мотиви** суб'єкта. Динаміка у свою чергу коригує і змінює позицію суб'єкта. Існування суб'єкта, його динаміка, детермінується не тільки позицією, але і **станом** суб'єкта. Стан суб'єкта виражений в його **потребах**, що детермінують **інтереси**. Інтереси визначають **мотивацію** як обґрунтування, що передує постановці **мети**. Мотивація, що детермінує процес досягнення **ідеалів**, обґрунтовує об'єктними і суб'єктними знаннями **задум**, що виявляється як **проект, прототип** майбутнього й етапів динаміки щодо його досягнення, тобто **план**» [13, с.49]. Особливе значення надається

волі, яка поряд з оцінюванням детермінує досягнення, а процес визначення волі детермінує динамічне оцінювання [13, с.49].

Окрім інформації, котру суб'єкт здобуває раціональним шляхом (**знання**), через практику (**досвід**), оцінювання (**цінності**) важливим джерелом інформації є ірраціональне, **інтуїтивне пізнання**, яке відіграє суттєву роль при побудові образів майбутнього. Інтуїція визначається як здатність безпосереднього осягнення істини без обґрунтування за допомогою доказу і без усвідомлення шляхів та умов цього осягнення; процес безпосереднього отримання знання шляхом цілісного охоплення проблемної ситуації без дискурсивного виведення і доказу [3, с.248]. Інтуїція включає в себе такі етапи: 1) накопичення і несвідомий розподіл образів і абстракцій у системі пам'яті; 2) несвідоме комбінування і переробка накопиченого з метою вирішення певного завдання; 3) чітке усвідомлення завдання; 4) неочікуване для суб'єкта знаходження рішення, яке відповідає формулюванню завдання [15, с.346]. Таким чином, механізм інтуїції об'єднує в собі раціональні, емоційні і вольові, усвідомлені й підсвідомі фактори, обумовлюючи творчу діяльність як найвищу реалізацію людини, зокрема творчість у синтезі образу майбутнього.

Виходячи з проведеного аналізу факторів образу майбутнього, вважаємо необхідним вказати, що інтегруючим фактором в процесі утворення образу майбутнього є **діяльність** соціального суб'єкта. Раціональне пізнання, за допомогою якого утворюється образ майбутнього, є різновидом діяльності суб'єкта. Соціокультурний досвід, необхідний для утворення образу майбутнього, отримується суб'єктом в процесі діяльності в усій її різноманітності (пізнавальної, предметної, ціннісно-орієнтаційної, комунікативної діяльності за М. Каганом [8]). Оцінювання, мотивація та ін. є складовими мотиваційного блоку, а задум, проект, план – орієнтаційного блоку діяльності. Умова розвитку інтуїції – широкий досвід суб'єкта, що набувається в процесі діяльності.

4. Структура образу майбутнього

Структура образу майбутнього розкривається в семіотичному процесі розпаковування його смислів в інтерсуб'єктивному контексті суспільної свідомості, коли він втілюється в соціокультурному контексті у знаковій формі в різноманітних продуктах творчої діяльності людини. При аналізі образу майбутнього як семіологічної системи він розглядається як сукупність взаємовідношень *означника і означуваного* [16].

Означник являє собою план *вираження змісту і співвідноситься з категорією форми*. Він дозволяє проявлятися образу майбутнього як явищу соціальної дійсності на емпіричному рівні в його різноманітних варіаціях. Це конкретно-чуттєва форма образу, про що ми можемо судити зокрема з висновків Ф.Полака, котрі були наведені вище. Він представлений тими чи іншими картинами, власне образами у вузькому сенсі, що з'являються у свідомості соціального суб'єкта, писемних джерелах, художніх творах. Зокрема, рай і пекло як образи майбутнього у релігійному світогляді мають різне втілення в усних переказах фольклорної традиції, в «офіційних» святих книгах та іконографічній традиції. Таким чином, форма, означник образу майбутнього виражає його зовнішній, чуттєвий аспект.

Означуване виявляється як *зміст* образу майбутнього і виражає його сутність як внутрішню сторону об'єктивної реальності, що втілюється у явищі і визначає його природу в сукупності властивих йому глибинних необхідних зв'язків. Означуване як зміст знаку чи повідомлення, яким виражений образ майбутнього, являє собою складну систему.

Як ми побачили, Ф.Полак вказує на деякі **абстрактні** складові образу майбутнього, що виконують роль змісту. О.Леонтьєв називає абстрактними компонентами образу певні значення, смислові зв'язки з іншими об'єктами. Це також певні поняття, концепти, ідеї, засновані на знаннях соціального суб'єкта, які виражаються через конкретно-чуттєву цілісність форми.

Поняття відображає загальне, стійке, інваріантне в об'єктивній реальності і тому є продуктом абстрагуючої пізнавальної діяльності

мислення [8, с.76]. Воно є семантичним закріпленням змісту образу. **Концепт** пов'язаний із системними відношеннями образу. За аналогією до визначення О. Леонтьєва, вкажемо, що в образі майбутнього **значення** представляють перетворену і згорнуту в образних засобах та мові «ідеальну форму існування предметного світу, його властивостей, зв'язків і відношень, розкритих сукупною суспільною практикою» [17, с.108-109].

Ідея, поряд із поняттям, є компонентом образу майбутнього раціонального рівня, однак вона включає також усвідомлення мети і способи подальшого пізнання і перетворення світу [3, с.236], момент прагнення, який виражає суб'єктивність (цілепокладання, інтерес, потребу), що переводить понятійне відображення у ціннісну площину [8, с.76]. Тому цей компонент поєднує раціональний та аксіологічний рівні структури образу майбутнього. Як вже було зазначено, на думку Ф.Полака, центральною в образі майбутнього є трансцендентна ідея «Іншого», що може бути сформульована в символах.

Інтелектуально-раціональний структурний рівень може включати в себе також **цілісні теоретичні узагальнення** соціального суб'єкта, пов'язані з майбутнім.

Водночас, образ майбутнього може містити й **ірраціональні уявлення**, фантазми, що базуються на віруваннях, інтуїції, індивідуальній та колективній підсвідомості, зокрема її архетипах, фантазії та уяві, позараціональних джерелах.

Наступний рівень структури змісту образу майбутнього являють **аксіологічні складники**. На цьому рівні виявляються його **оцінки і смисли**, що обумовлюють **цілі, цінності, норми, ідеали** соціального суб'єкта. Він оцінює образи майбутнього через дихотомію **найкращого і найгіршого**, конкретизуючи **цінності**, що позначають бажане на відміну від дійсного. Оцінювання супроводжує співвіднесення смислів образу майбутнього з відповідними **нормами, стереотипними уявленнями** про ті чи інші об'єкти, відображені в образах майбутнього.

Мета як ідеальний бажаний результат діяльності соціального суб'єкта сама, фактично, являє собою образ майбутнього, одночасно будучи важливою структурною складовою масштабніших образів майбутнього як темпоральних світоглядних зрізів. Образ майбутнього може містити не одну, а декілька цілей, які можуть співвідноситися між собою за певними принципами, зокрема бути альтернативою одна одній чи складати ієрархію тощо.

Ідеал, будучи уявленням соціального суб'єкта про найвищу досконалість, може виконувати роль взірця, норми, мети [3, с.231] та відповідати образу майбутнього в цілому, а також входити в його структуру як один з елементів. Мета й ідеал, визначаючи діяльність соціального суб'єкта, пов'язують аксіологічний і праксеологічний рівні змісту образу майбутнього, відповідаючи за цілепокладання у діяльності, її спосіб та характер.

Важливою складовою означуваного в образі майбутнього на аксіологічному рівні є **смысл** – особливий зміст, яким суб'єкт наділяє об'єкти в процесі їх духовно-практичного освоєння, і внаслідок цього надає їм певного значення в ієрархії суспільних цінностей [3, с.590]. Фіксує відношення суб'єкта до об'єкта, **смысл** набуває суб'єктивного характеру [8, с.69]. Суб'єктивний **смысл**, сказати б, оживлює всі інші компоненти образу майбутнього, розглядаючи їх крізь призму осмисленості і значимості для конкретного суб'єкта, на відміну від значення, що представляє суспільно пізнану реальність [17, с.108-120].

Характер компонентів аксіологічного рівня визначає **емоційний рівень** змісту образу майбутнього. Висока суб'єктивна значимість образів майбутнього обумовлює наявність широкого спектру **емоцій і почуттів** суб'єкта, які стосуються компонентів і образу майбутнього в цілому й у сукупності формують емоційне ставлення суб'єкта до нього. Як правило, воно характеризується певною мірою суперечливості через неминуче зіставлення образів минулого і майбутнього. Зокрема, утопія як образ

омріяного майбутнього може викликати в суб'єкта бажання його досягти, захоплення, радість, але водночас здатна спровокувати невдоволення наявним станом речей, викликати відчуття недосконалості теперішнього, сум, тугу за втіленням найкращого. Оптимізм чи песимізм щодо досягнення найкращого чи щодо уникнення найгіршого майбутнього визначає перевагу позитивних або негативних емоцій і почуттів в образі майбутнього.

Праксеологічний рівень означуваного в образі майбутнього, перш за все, представлений набутим **досвідом** соціального суб'єкта, включеним до образу майбутнього. Досвід на цьому рівні може мати такі виміри: чуттєво-конкретна форма пізнання; емпіричне знання, здобуте в процесі практики; категорія, що входить до структури діяльності [3, с.169-170]. Через включення досвіду до структури образу майбутнього на останній здійснює вплив образ минулого. Зокрема, прогнозування, як науковий спосіб побудови образу майбутнього, може бути засноване на екстраполяції, де задіяні образи минулого і теперішнього.

Вказаний рівень означуваного також містить **вольові рішення** суб'єкта щодо його власної діяльності для досягнення цілей, що входять в структуру образу майбутнього, та для втілення останнього в цілому.

При репродуктивній ідеологічній діяльності соціального суб'єкта праксологічною складовою образу майбутнього є **алгоритм**, для креативної – **конструкція**, що може бути проектом, планом діяльності.

Здійснюючи соціально-філософське абстрагування у дослідженні структури образу майбутнього, необхідно вказати, що виокремлені вище компоненти, утворюючи синкретичну цілісність образу майбутнього, пронизують один одного у динамічній взаємодії.

Окрім названих системних рівнів означуваного образу майбутнього в ідеології слід виділити його **ядро**, що складається з бачення соціальним суб'єктом у цьому темпоральному світоглядному зрізі місця і ролі окремої людини в образі майбутнього як одиничного; місця і ролі в ньому **держави** та **соціальних груп** як особливого; значення і функцій **суспільства** і ступеня

присутності і ролі всього **людства** в ньому у глобальному розумінні як загального. Важливо, що на сучасному етапі, коли світ об'єднується в результаті глобалізації, рівень людства буде виступати загальним по відношенню до одиничного – людини чи групи і особливого – суспільства, до якого безпосередньо входить одиничний суб'єкт. Це ядро має *системотворчі властивості, пов'язуючи і визначаючи означник і означуване як єдине ціле*.

Слід зауважити, що образ майбутнього може містити не лише мікро-, але й макрокомпоненти, тобто включати в себе не одну, а дві чи більше цілісностей. Зокрема, якщо взяти до уваги аспект суб'єкт-об'єктних відносин, обов'язково присутній в образі майбутнього, то очевидно, що він буде «розшарований» на образ майбутнього навколишнього щодо суб'єкта оточення і його образ себе самого, усвідомлення свого майбутнього стану.

В аксіологічному аспекті при утворенні образу майбутнього найкраще і найгірше часто, не об'єднуючись у цілісність, супроводжують і відтіняють одне одного як антонімічні пари, міфічні брати-близнюки антагоністи, архетипи «тінь» і «персона» в Юнга тощо. У крайньому вираженні це можуть бути, зокрема, утопія і антиутопія. Таке поєднання актуальне не лише з оцінної, але й гносеологічної позиції – найкраща альтернатива виразніше осмислюється за допомогою найгіршої і навпаки.

Відомо, що при побудові наукових образів майбутнього, зокрема прогнозів у будь-якій галузі (економічній, демографічній, культурній тощо), необхідно залучати якомога більше даних із суміжних дисциплін – інакше прогноз виявиться недостовірним [12]. Отже, слід вказати і на таку особливість образу майбутнього як складність, багатofакторність, системність. Відображається певний стан існування матерії, зокрема соціальної форми її руху, який має характер складної системи. Разом із тим, зрозуміло, що майбутній стан існування складних об'єктів набагато важче відобразити достовірно, тому тут значно підвищується варіативність, залежність від обставин, вірогідність помилок, в цілому – недостовірність, нереалістичність відображення. Достовірність тут може бути забезпечена

лише цілісністю, системністю відображення майбутнього, відповідно, великої ваги набуває його наукове вивчення. Діалектичне протиріччя між пізнаним і непізнаним, обумовлене обмеженими можливостями людини як кінечної істоти, спричиняє постійну трансформацію образу майбутнього від фрагментарності до цілісності.

При дослідженні антиципації як фундаментальної властивості психіки людини була визначена її системність, що дозволило дослідникам виділити її функції як функції психіки в цілому, які специфічно проявляються у феноменах антиципації [18, с.28-32]. Отже, відображення майбутнього, зокрема, утворення образу майбутнього, відповідає процесу відображення в цілому і є системним.

Література:

1. Философская энциклопедия: в 5 т./ глав. ред. Ф.В. Константинов. – М.: Советская энциклопедия, 1967. – Т. 4. – 592 с.95
2. Леонтьев А.Н. Образ мира / А. Н. Леонтьев. // Избранные психологические произведения. – М.: Педагогика, 1983. – С. 251-261.
3. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В.І. Шинкарук. – К.: Абрис, 2002. – 744 с.
4. Воловик В.И. Философия истории. Курс лекций / В.И. Воловик. – издание второе, испр. и доп. – Запорожье: Просвіта, 2004. – 140 с.
5. Капица С.П. Об ускорении исторического времени / С.П. Капица // Новая и новейшая история. – 2004. – № 6. – С. 3-16.
6. Воловик В.И. Введение в философию. Учебное пособие / В.И. Воловик. – Запорожье: Просвіта, 1999. – 176 с.
7. Полак Ф. Образ будущего / Ф. Полак // Мир нашего завтра: антология современной классической прогностики. – М.: Эксмо, 2003. – С. 220-233. (Серия «История XXI века»).
8. Каган М.С. Человеческая деятельность (Опыт системного анализа). – М.: Политиздат, 1974. – 328 с.
9. Воловик В.И. Идеологическая деятельность: диалектика традиций и новаторства / В.И. Воловик. – М.: Гл. ред. научн. и учебн. литературы АОН при ЦК КПСС, 1990. – 208 с.

10. Бабахова Л.Г. Проблема межчеловеческой коммуникации в западной гуманитарной культуре XX века [Электронный ресурс]: автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. филос. наук: спец. 24.00.01 «Теория и история культуры» / Л.Г. Бабахова. – Ростов-на-Дону – 2009. – 28 с. – Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/357830.html>.

11. Мангейм К. Идеология и утопия / Карл Мангейм // Утопия и утопическое мышление: антология зарубежн, лит.; пер. с разн. яз. / сост., общ. ред. и предисл. В. А. Чаликовой. – М.: Прогресс, 1991. – С. 113-169.

12. Бестужев-Лада И.В., Наместникова Г.А. Социальное прогнозирование. Курс лекций [Электронный ресурс] / И.В. Бестужев-Лада, Г.А. Наместникова. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 392 с. // Библиотека МГПУ. – Режим доступа: http://lib.mdpu.org.ua/2011/03/10/bestuzhevlada_socialnoe_prognozirovanie.html.

13. Лепский М.А. «Свет» и «тьень» социальной перспективы: монография / М.А. Лепский. – К.: Молодь, 2000. – 408 с.

14. Тоффлер А. Футурошок / А. Тоффлер. – СПб.: Лань, 1997. – 464 с.

15. Введение в философию: учебник для вузов: в 2 ч. / И. Т. Фролов, Э. А. Араб-Оглы, Г. С. Арефьева и др. – М.: Политиздат, 1989. – Ч. 2. – 638 с.

16. Барт Р. Миф сегодня [Электронный ресурс] / Ролан Барт // Lib.Ru: Библиотека Максима Мошкова. – Режим доступа: <http://lib.ru/CULTURE/BART/barthes.txt>.

17. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев / 2-е изд., стер. – М.: Смысл, 2005. – 352 с.

18. Регуш Л.А. Психология прогнозирования: успехи в познании будущего / Л.А. Регуш – СПб.: Речь, 2003. – 352 с.